

AISKHYLOS'UN *PERSLER* OYUNU VE TARİH*

Christopher Pelling
Çeviren: *Ayşen Sina***

SALAMİS SAVAŞI

Bizzat kendisi gibi savaşa katılmış olan insanlar için yazan Aiskhylos'un, bilinen gerçeğin ana hatlarının veya izleyicisinin büyük bir kısmının hatırladığı küçük ayrıntıların dışına çıkması mümkün değildi. Bu, Aiskhylos ve izleyicisinin de içinde yer aldığı ve yakın ilgilerini samimiyetle sürdürdükleri yaşanan geçmişle ilgili bir oyun idi ve bu nedenle oyunun ortaya koyduğu yakın geçmişteki olayların tablosu gerçek hayatta yaşananlarla tam olarak örtüşmüş olmalıdır.

Böylece, Podlecki ve çoğu bilim adamı Salamis Savaşı konusundaki tartışmalarına benzeri ilke anlatımlarıyla başlamışlardır.¹

Bu ilke açıktır: Aiskhylos gerçeği bilen bir izleyicinin önünde tahrifat yaptığını belli etmekten kaçınmazdı, eğer buna kalkışsaydı, bilim adamlarının bir kısmı (Fornara'nın ortaya koyduğu gibi) 'hareketi

* Prof. Christopher Pelling'e ait bu makale, *Greek Tragedy and the Historian* (Oxford: Clarendon Press, 2001) adlı kitapta "Aeschylus' *Persae* and History" başlığıyla 1-19 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Makale, Oxford University Press'in izniyle İngilizce aslından Türkçeye çevrilmiştir.

** Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

¹ Podlecki (1966), 8-9; krş.131, Macan'dan alıntı. Aynı biçimde Goodwin (1882-3), 246; Lattimore (1943), 87; Hammond (1956), 40; Broadhead (1960), 322; Fornara (1966), 51; Kierdorf (1966), 64, 79-80; Frost (1980), 133-4; Morrison-Coates (1986), 58; Lazenby (1988), 185. Karşıtı, Hignett (1963), 222. Bu bilim adamlarının çıkarımlarından bazıları kendi önermeleriyle tuhaf bir biçimde örtüşür. Böylece Podlecki (s.141) Skinnos öyküsünü Aiskhylos'un yarattığı düşüncesini destekler ve Fornara (aşağıda n.31) Psyttaieia bölümünü taraflı bir uydurma sayar.

değerlendiremezdi'.² Ama buna inanmak biraz toyluk olur, çünkü bir kere savaş karmaşık bir iştir. Sıradan bir asker veya gemicinin canlı kişisel anıları olsa bile, tüm savaşın gidişatıyla ilgili ne kadar bilgisi olabilir ki? Fakat burada önemli olan nokta yaptığın inceden inceye işlenmiş dramatik yapısı ve tarzıdır. Şimdi –tam karşılığı olmasa da - bir savaş filmi örneğini ele alalım: II. Dünya Savaşına katılan eski askerlerin, sekiz yıl sonra savaş ile ilgili filmleri izlerken film yapımcılarının hatalarını görmemeleri mümkün değildir: Emekli askerler her zaman duyarsız değillerdi, fakat doğal olarak sanatın gerçeğin yalnızca bir uyarlamasını sunduğunu biliyorlardı.³ Aiskhylos da izleyici beklentileri ve bazı genel ilkelere göre hazırlanmış, biçem kazandırılmış, inceden inceye işlenen bir tarih uyarlaması sunar. Çünkü Aiskhylos örneğinde de, en azından bu tür beklentilerin var olduğundan emin olabiliriz. Bu konuda biz, Phrynikhos'un *Miletos'un Yağmalanışı* ve *Phoenissae*⁴ eserlerine ilişkin olarak çok az şey söyleyebiliriz, ancak bu eserler, bazı benzerlikleri ve gelecek olanı gösteren öncüllerin varlığını açıkça göstermektedir.

Bu geleneksel sınırları ve beklentileri yeniden ortaya çıkarmak zor iştir. Biz bunları kaçınılmaz bir kısır döngü tehlikesiyle metnin kendisinden çıkarmak zorundayız. Herodotos bize az da olsa yardım edebilir, fakat çok az. Herodotos'un bizzat Aiskhylos'tan etkilenebilme olasılığı her zaman vardır, ne olursa olsun o da şüphesiz malzemeyi kendi amaçları doğrultusunda yeniden biçimlendirmiştir.⁵ Sanki bir savaş filmindeki gerçeklik unsurunu yalnızca metnin içeriğindeki kanıtlara dayanarak denemek ve ayırmak zorundaymışız gibi bir durum ortaya çıkmaktadır ki, bunu yapmanın ne kadar zor olacağı açıkça bellidir.

İlkelere biri, güvenilmez bir kuşku terazisini işletmek olabilir. Herhangi bir özel ayrıntının doğru veya yanlış olduğundan emin olamayız, fakat özel edebi amaçlara açıkça hizmet eden öğeler veya motifler

² Fornara (1966), 51.

³ Burma demiryollarında bir savaş esiri olarak çalışmış olan babam, 1957 yılı yapımı *Kwai Köprüsü* filmine büyük öfke duyardı. Öfkesinin nedeni filmin yanlış olması değildi, fakat bütün senaryonun hatalı olmasıydı, gerçekte yaşanmış şeylerin bir uyarlaması bile olmamasıydı. Babam için bu filmin başarısızlığının nedeni, gerçek olması bir yana, gerçek olasılığına bile uzak olması idi.

⁴ *Miletos'un Yağmalanışı*, kesin olmamakla birlikte İ.Ö. 493/2 yıllarına tarihlendirilir: Herodotos 6. 21. 2. *Phoenissae (Fenikeli Kadınlar)*: Varsayım Aiskhylos *Persler*. Krş. Günümüzde Roisman (1988); Hall (1989), 62-9, 73; Rosenbloom (1993). Ben Persae ile ilgili varsayımın hatalı olduğu düşüncesine ikna olmuş değilim ve söz konusu oyun aynı yazarın farklı bir eseri idi (böylece Lloyd-Jones (1990b), 234=(1966), 24; Taplin (1972), 68 n. 36 ve (1977), 63 n. 2); ancak bu, bugünkü durumu etkilemeyecekti.

⁵ Herodotos'un Aiskhylos konusunda bildikleri: Krş. Örneğin, Lazenby (1988:185) hepsi makul olmayan sözlü yankılar konusunda; en açık örneği Aiskhylos'un *Persler* 728. dize, Herodotos'ta 8. 68'deki yansımadır. Herodotos'un yeniden biçimlendirmeleri: Olası örnekler için aşağıda 3-8. sayfaları karşılaştırınız.

bulduğumuzda- sanatsal olarak çok uygun düşen şeyler- çabucak kuşku doğar. Şimdi biz Aiskhylos'un sunumu için önemli olan iki kutbu, ilki aydınlık-karanlık ve ikincisi kara-deniz karşıtlığını ele alalım.

Öncelikle aydınlık-karanlık karşıtlığı. Burada geleneksel savaş sorunlarından ne kadarının şafak sökmeleri ve akşam karanlıklarına odaklandığı ilgi çekicidir. Skinnos elinde mesajıyla ne zaman geldi? Aiskhylos'ta "karanlık çökmeden önce" (357), Herodotos'ta "karanlık çöktükten sonra" (8. 70, 75-76); bu ifadeler çeşitli görüşlere neden oldu.⁶ Ertesi gün şafak sökerken çarpışma başlar; Aiskhylos Yunan gemilerinin bizim önümüzde nasıl "çabucak" belirdiğini anlatır (398) ve çoğu yeniden yapılandırma çalışmaları için söz konusu gemilerin nereden, hangi burnu geçip geldiklerini belirlemek yaşamsal bir önem taşımaktadır. Son olarak Aiskhylos, savaşı ya da en azından öldürme kısmını akşam karanlığı çökene kadar devam ettirir (428). Bu durum bazı yorumcuların ele almakta zorlandıkları bir diğer ayrıntıdır.⁷

Dikkatimizi oyunda sık sık tekrarlanan gündüz ve gece, karanlık ve aydınlık imgelemelerine yönlendirdiğimizde konular daha iyi açıklığa kavuşur: Bu konu en iyi Kakridis tarafından irdelenmiştir.⁸ Aiskhylos anlatımı düzenlemek için gece ve gündüz ayrımını kullanır ve birinden diğerine geçişler kuvvetle vurgulanır (355-360, 364-367, 376-379, 382-405, 422-430). Yunanlıların eylemleri için ve umut ve zaferi çağrıştırma amacıyla gündüz ve aydınlık seçilirken, Persler karanlıkta hareket ederler. Bu da karanlığın sinsilik ve hile ile, aydınlığın ise açıklıkla ilintilendirildiği ikinci ve çok doğal bir karşıtlıkla birleşir. Herodotos da bu tür benzeri karşıtlıklara duyarlı ise de onları tamamen aynı biçimde göstermez. Herodotos, Yunanlıların gündüzle Perslerin ise geceyle ortaklıklarını ortaya koymaz ve onun imgeleminde gece yalnızca düzen ve hileyi nitelendirmekle kalmaz,⁹ aynı zamanda Yunanlıların günlük etkinliklerini vurgulayan gergin ve bir türlü sonuca bağlanamayan tartışmalarının da altını çizer (Her. 8. 56-64, 70-72).

(1) Skinnos, Aiskhylos'ta "gecenin kara gölgeleri" düştüğünde gelir (355): O, burada bir "Yunan", bir "ανηρ Έλληνη"dir. Plutharkhos, Skinnos'u Persli bir savaş tutsağı yapar (Themistokles, 12.4), fakat bu kuşku gelenek

⁶Krş. Örneğin Hammond (1956), 51; Hignett (1963), 403-4; Burn (1984), 450; Lazenby (1988), 170 ve (1993), 170-1.

⁷Krş. Hignett (1963), 231, ve çalışmalar buradan alıntılanmıştır.

⁸(1975), özellikle 147.

⁹ Bu durum, Herodotos'un 8. 76'daki Perslerin "gece yarısı" denize açıldığını esas alan kurgusal düşüncenin cesaretini kıracak kadar göze çarpıcıdır. Bu gizli hazırlıkların doruk noktasıdır ve gece yarısı da bu iş için en uygun zamandır. Bilim adamları bunu harfiyen kabul eder: Krş. Hammond (1956), 43 n.41 ve 52; Lazenby (1988), 171. Burn (1984: 450 ve 452 n.3) çok daha fazla ihtiyatlıdır.

Aiskhylos'un zamanına kadar geriye gitse bile, Yunanlı ve Persli arasındaki karşıtlığın böylesine kuvvetle vurgulandığı bu oyunda, Skinnos'un neden Yunanlı olması gerektiğini bir kişi kolayca görebilir.¹⁰ Skinnos, bir Yunanlı olarak doğallıkla aydınlıkta hareket eder. Fakat alacakaranlık, cesaret isteyen kirli ve karanlık işler için en uygun zamandır.¹¹ Skinnos, sinsi ve onursuz Yunanlıların dağılmasının gecenin koyu karanlığında gerçekleşeceğini vaat eder ve bu işi bozmak için Perslere sessiz ve gizlice hareket etmelerini önerir, ama gerçekte gece içinde çok farklı karanlık eylem barındırmaktadır, bu da Yunan hilelerinden biridir ve olayların akışı tersine döner. Aydınlıkta yapılacak bir görev ve karanlık için (yanıltıcı) bir vaat: Bunlar tıpkı Herodotos'taki bir gece görevine ilişkin tablonun¹² tarihçinin anlatımıyla örtüşmesinde olduğu gibi, Aiskhylos'un hayal gücünün vermek istediği şeylerdir. Her iki uyarılma da fazlasıyla uygundur, ama tarihçi hangisine güvenecek olursa olsun acelecilik etmiş olur.

(2) Sonra, şafak vakti (382-405; Çev. G. D. Kalyoncu, 1968)
 Gece boyunca herkes uzun savaş teknelerine bindirildi ve kendi
 safında almak için yerini yelken açtı her biri. Sabaha dek
 filo komutanları tüm kuvvetlerini seyir üzere
 tuttular. Böyle geçti gece, Yunan ordusu 385
 gizlice kaçmak için bir çıkış yapmadan.
 Fakat beyaz küheylanlarıyla gün
 yeryüzünü parlak ışıklara boğarken,
 birdenbire türküye benzer
 bir seslenişir yükseldi Yunanlıdan 390
 ve yankılandı bu ses kayalıklı adadan.
 Umutlarında aldanan barbarlar korkuya düştü.
 Değildi bu çağrış kaçıp kurtulmak için
 pek yürekle dövüşmek için
 atılan savaş naralarıydı bunlar. 395
 Borazan sesleriyle ordu alevlendi

¹⁰ Krş. Kakridis (1975), 153 n. 27, ve savaş esirleri konusunda Frost (1980), 143-4. Herodotos (8.75,1)deki "Themistokles'in çocuklarının eğitmeni ve adamlarından biri ifadesiyle (onun daha sonraki Thespia yurttaşı oluşunu bununla uzlaştırmak zor olmasına karşın) Skinnos'un bir köle olduğunu mantiken ima eder. Aiskhylos, özgür/köle karşıtlığının güçlü bir şekilde vurgulandığı bir oyun içersine bu tür bir uyarlamayı bir kez daha yerleştiremeyecektir (krş. Özellikle 402-5).

¹¹ Krş. Vidal-Naquet (1986a). Böl.5.

¹² Herodotos'un anlatımına göre, bir aldatma eylemi (Hem Yunanlıları hem de Kserkses'i aldatan Themistokles tarafından tasarlanmış olarak) ve böylece devam edip Yunanlıların gergin tartışmalarını boşa çıkaran bir eylem olarak Skinnos'un görevi doğrudan doğruya gece gerçekleşmiştir.

kürekleri bir düzenle çalıp derin sulara
 öyle bir hışımla çıkıp göründüler
 sağ kanatları önde düzenle, arkadan
 bütün donanma ilerledi ve o an yaman bir nara 400
 işitildi: “İleri Yunan evlatları!
 Savunun yurdu, kurtarın çocuklarınızı, karılarınızı,
 Tanrıların kutlu andaçlarını, babalarınızın emanetlerini;
 kurtarın mezarlarını atalarınızın.
 Analarınız sizi bugün için doğurdu.” 405

Böylece, Aiskhylos'un 398. dizesinde Yunan gemilerinin gün ağarırken “çabucak önümüzde belirmesinden” söz ediliyor: $\theta\omega\omicron\varsigma \delta\epsilon \pi\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma \eta\sigma\alpha\nu$ ¹³ $\epsilon\kappa\phi\alpha\nu\epsilon\iota\varsigma \iota\delta\epsilon\iota\nu$. Bazıları, bunu gözlerden uzakta demir atmış Yunan gemilerini göstermek için ele almışlardır ve gemilerin görünmeyen bir burun ya da bir diğerinin arkasından ortaya çıkması konusunda çeşitli kurgulamalar vardır. Bu, Hammond tarafından esas “can alıcı nokta” olarak öne sürülmüştür (1956: 46 ve n.50).¹⁴ Ne var ki bu, kuşkusuz, şafak sökerken gelişen olayların betimlemesinin bir parçasıdır ve karanlıktan hızla çıkıp gelen ve gün ışığı üzerlerine düşerken dehşet saçan gemilerin Aiskhylos'un betimlemesinde zaten olmayışının bir nedeni de bulunmamaktadır.¹⁵ Muhtemelen gemileri görünür kılan hareketten çok ışıktı. Şu harika müzikal eyleme dikkat edin: (388. dizede Perslerde şaşkınlık yaratan ilk şey) ses ile başlıyor, sonra 395. dizede sessizliği takiben borazan sesleriyle “ateşe verme” – ki bu çarpıcı ifade 364. dizedeki güneş ışığının “yakıcılığını” alıp yükseltir ve son olarak da güneşin doğuşuyla beliren görüntü vardır. Bu, her şeyi mümkün kılan şafak vaktinin, $\epsilon\upsilon\phi\epsilon\gamma\gamma\eta\varsigma \iota\delta\epsilon\iota\nu$ (387) “görmek için gerekli aydınlığı” ile gerçekten bir halka oluşturmaktadır. Bir kez daha her şey fazlasıyla yerli yerindedir: Gün Yunanlıların günüdür ve onlar da günü yakalamak için orada hazırdırlar. Yine bir kez daha Themistokles'in (83) yüreklendirmesiyle, şafak söktükten bir süre sonra Yunanlıları denize gönderen Herodotos ile örtüşmeyen ifade bulunmaktadır.¹⁶ Bir kez daha görüyoruz ki, tarihsel oluşla ilgili her tür anlamlandırma ya da sonuç çıkarma çok güvenilir olmaz.

¹³ Veya, belki $\eta\sigma\alpha\nu$ daha uygundur: West (1990b), 84.

¹⁴ Krş. Goodwin (1906:78), Prichett tarafından desteklenerek “son derece önemli bir nokta” olarak aktarılır (1956), 258; Broadhead (1960), 333-4; Kierdorf (1966),69;G.Roux (1974),76, 82-3; Burn (1984), 456-7;Morrison-Coates (1986), 59.

¹⁵ Böylece Wheeler (1902:137-8)'da, Yunanlıların önceden, alacakaranlık çökmesiyle gizlendikleri konusunu tartışır.

¹⁶ Gece gördüğümüz gibi, (yukarıda 2 ve 3. sayfalarda) Herodotos'ta Yunanlılar için kararsızlık zamanıdır ve şafak sökmeyen önce harekete geçmelerine uygun zaman değildir; Themistokles'in yüreklendirici sözleri, kesin açıklaması uygundur (83. 1-2)'de olduğu gibi, nazik biçimde sınırlandırılmış olarak gündüz harekete geçmeyi hazır duruma dönüştürür.

(3) Sonuç olarak, izleyen alacakaranlıkta olanlar (422-428):
 Kargaşa içinde barbar donanması çalakürek kaçmaya başladı.
 Bu sırada Yunanlılar ton balığı avlar gibi,
 ya da ağa tutulmuş avı silkelercesine
 ellerine geçirdikleri kırık küreklerle, enkaz parçalarıyla 425
 vuruyor, bellerini kırıyorlardı. Birbirine karışan bağırtilar,
 çığlıklar tutmuştu açık denizi, ta kara gece
 gözlerden gizleyinceye dek her şeyi.

Böylece “gecenin kara gözü görüşü gizleyinceye kadar öldürme ve feryat etme devam eder” (428) tümcesi son derece karşıtlık taşıyan bir ifadedir, çünkü ομμα “göz” karanlıktan çok, doğal olarak görme ve aydınlıkla ilişkilidir. Yine de bu karşıtlık anlamlıdır, yani bu “göz” kurtarıcı ve aydınlatici olan öğeleri işaret etmektedir, gece bu kez Perslere gönül açıcı bir yardım olarak çıkagelir. Onlar yirmi dört saat önce bu unsuru ele geçirmişlerdi, ama şimdi her şey çok farklı. Bu cesaretli anlatımda çeşitli sesleri belirten kelimeler yine öne çıkar: Burada ses, 427. dizedeki “gecenin gözünün” taşıdığı feryatlar ve ağıtların sesidir. Böylece, şafak vaktinde olduğu gibi, gün batımında da ses ve ışığın karşılıklı oyunu hissedilir ve başka bir halka daha tamamlanır. Biz çarpışmaların gerçekten bütün gün sürdüğü çıkarımında bulunabilir miyiz?¹⁷ Bu kesinlikle Aiskhylos’un betimlemesidir, fakat yine her şeyin fazlasıyla uyumlu olduğu¹⁸ bu durumda tarihçi kendini rahat hissedemeyecektir.

Kuşkusuz, aydınlık-karanlık karşıtlığı bu bölümle sınırlı değildir. Strymon ırmağı (Makedonya’da bugünkü adıyla Struma) üzerinde birkaç durumun ilginç misillemesi söz konusudur. Burada güneş ışığı, kaçan Perslerin geçişi sırasında nehrin buzunu eriterek yine Yunanlıların yardımına koşmaktadır (495-507): Bunun tarihçilerin çok ciddiye aldıkları bir bölüm olmadığı açıktır,¹⁹ fakat aydınlık ve karanlığın buna benzer çağrıştırmacı bir rol oynadığı daha önceki üç olayımız üzerine tarihsel sonuçlar dayandırmak pek de güvenilir değildir. Bu tür yorumlar yapması için ozana olanak tanıyan bazı özgürlüklerin var olduğunu varsayıyoruz. Bundan başka, ayrıntıların “sanatsal” yorumunun “tarihsel” olanından daha uygun görülmesi de büyük bir olasılıktır.

Bu konuda bazı itirazlar olabilir: Edebi metinler çokanlamlıdır (polysemik) ve bu nedenle onları farklı yaklaşımlarla ele almak olasıdır. Niçin ayrıntılar hem “tarihsel” hem de “dramatik” olarak etkili olmasın ki?

¹⁷ Örneğin Hignett (1963), 231; G. Roux (1974), 87 ve 89; ve Lazenby (1993), 195.

¹⁸ Aklımızdan çıkarmamalıyız ki (beni de J. Mossman uyardı) “bütün gün savaşmak” destandan bildiğimiz bir kalıptır. Krş. İl. 2. 385, 11. 279, 17. 384, 18. 209, 18. 453, 19. 168.

¹⁹ Krş. Broodhead (1960), 138; Hignett (1963), 268.

Perikles ile Kleon veya Perikles ile Alkibiades'in karşıtlık ve benzerliklerini karşılaştırması gibi, bunların tarihsel kişiler ve tarihsel olaylar olduğunu yadsımadan anlattığı geniş çaplı etki yaratımlarını Thukydides'e bıraktığımızı varsayabiliriz. Burada tahrifat yapmadan, yalnızca tarihsel olarak doğru olan şeyleri kullanarak aynı şeyi neden Aiskhylos yapıyor olmasın? "Edebi" ve "tarihsel" yaklaşımlar arasındaki ayrım çok belirsiz ve kaygan değil midir?

Bu bir dereceye kadar inandırıcıdır, fakat hangi yargının yanlış olduğu sonucuna kesinlikle varamayız. Örneğin Skinnos'u ve onun görevinin zamanlamasını ele alalım: Gördüğümüz gibi, Herodotos onu kendi amaçları için geri planda bırakmış da olabilir. Bu konuda söyleyebileceğimiz tek şey, yazarlardan birinin yalan söylemesi durumunda bunun bizi kızdırmaması veya şaşırtmaması gerektiğidir. Fakat tarihçi için "bunun yanlış olduğundan emin olamayız" ifadesi doğal olarak yeterli değildir. Nasıl ki, bir savaş filminin benimsediği ve yeniden şekillendirdiği veriler, olaylar için bir kanıt oluşturmuyorsa, bu da sağlam bir kanıt olamaz. Bunların incelikli uydurmalar olabileceği olasılığı kuvvetle ortaya çıkar çıkmaz şüphe ağır basar ki, işte o zaman bu verileri bir kenara bırakmalıyız.

Biz şimdi ikinci karşıtlık olan kara ve denizi ele alalım. Persler doğal bir kara gücüdür. Adlarının anıldığı yerlerde "okçular" ve "süvariler" anlamına gelen τοξο- ve ιππο- kelimeleriyle bunun altı çizilmektedir.²⁰ Daha oyunun başında (70-71) ima edilen ve boyunduruk imgesinin yinelenmesiyle altı çizilen bu durum, Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı) "boyunduruk altına almak" kavramına da yansıtılmıştır.²¹ Perslerin doğal hilesi, denizi karaya dönüştürmek suretiyle iki kıtayı birleştirmektir. Burada biz Herodotos ile benzerliği ve ayrıca karşıtlığı da gözlemlemeliyiz. Herodotos'ta asıl konu Kserkses'in karayı denize (Athos Dağı) ve denizi de karaya (Hellespontos) çevirmeye çalıştığı için doğa koşulları gerçeğiyle daha ayrıntılı bir biçimde yüzleşmesidir.²² Aiskhylos'ta sözü edilen Athos değil, Hellespontos'tur: Çünkü Kserkses doğal ve karada yerleşik otoritesini inatçı deniz üzerinde genişletmeye ve doğanın ayırdığı iki kara parçasını birleştirmeye çalışmaktadır. Oyunun *parodos* bölümünde denizle ilgili düşünceler koroda huzursuzluk ve endişe yaratır, nitekim böyle hissetmekte de çok

²⁰ Τοξο- (ok): 26, 30, 55, 86; sonra 147, 278, 556, 926; ch. Hall (1989), 85-6. ιππο- (at): 26, 29, 32, 97; sonra 126, 302, 996.

²¹ Hellespontos: 70-2, 131, 722, 736, krş, 744-50, 798-9. Daha genel olarak: Yunanistan'a boyunduruk vurma, 50 ve Atossa'nın düşündeki yaygın imge 181-99, özellikle 191 ve 196; felakete sürükleyen egemenlik boyunduruğu, 594; yok edilen evlilik partnerlerinin boyunduruğu, 137 ve 542. Cf. Fowler (1967), 3-5; Anderson (1972), 167-8; Taplin (1977), 78; Paduano (1978), 46-9, 80-1, 99; Goldhill (1988), 191; Fisher (1992), 257.

²² Aiskhylos ile karşılaştırma için Pelling (1991), 136-9, özellikle 138 n. 73; Aiskhylos'un Athos'a yoğunlaşma nedenleri için, Kitto (1966: 101-2).

haklıdır.²³ Sonra 235-245. dizelerin yer aldığı ünlü bölümde Atina'nın hoplit* gücünü vurgulamalarından dolayı bir ironi vardır: Bu da, onların bakış açılarında biraz değişme olduğunu gösteren durumlardan biridir.²⁴ Şimdi deniz savaşı onları tamamen ortadan kaldırmaktadır. Perslerin ayırt edici özelliği olan okçulukları da işe yaramaz (278). Sonuç olarak onlar sudan çıkmış balıklar gibi (424-428), gerçek amaca hizmet etmeyen deniz araç gereçleriyle öldürülürler.

Asıl savaşta Perslerin denizcilikte beceriksiz olduklarını açıkça görürüz, bu da Aiskhylos'un hareketi "engelleyici boğazları" belirgin bir biçimde işliyor olmasına açıklık kazandırabilir. Herodotos, boğazların topografyasını ve böylesine dar bir tiyatro sahnesinde savaşın "sıkışık durumunu" son derece mükemmel biçimde vurgulamaktadır.²⁵ Fakat Aiskhylos'ta sıkışma (413), büyük ölçüde Pers gemilerinin birbirlerine çarpmalarının bir sonucu olarak ozanın vurguladığı düzensizlik ve karışıklığın bileşenidir ve sınırlı alan önemli bir rol oynuyormuş gibi görünmez, çünkü Yunan gemilerinin dış saha çevresinde dolanacak mekanı bulunmaktadır (417-418).²⁶ Gerçekte bu, deniz adamları tarafından ustalıkla yenilgiye uğratılan kaba saba kara adamlarının bilindik çelişkisidir ve Yunanlılar, esas olarak Kserkses'in Persler için planladığı kuşatma taktığının bir çeşidini gerçekleştirebilirlerdi (368).²⁷ Burada dar geçitlere gemileri çekmekle ilgili bir sorunla da karşılaşılmaz: Suyun desteği yoktur. Aiskhylos'ta, Herodotos'unkinden oldukça farklı bir anlatımı, yalnızca Yunan gemilerinin ilerleyişini görüyoruz. Böyle bir durumda doğal olarak, özgürlük için yapılan bu savaşa

²³ Krş. 93-100 (bunun el yazmalarında olduğu gibi 89-92'den sonraya mı yoksa 107-14'den sonraya mı yerleştiriceğini karşılaştırmız O. Müller ile birlikte); 115-18 her durumda endişeyi sürdürmektedir; 13-19 aynı biçimde Hellespontos hakkındaki düşünceleri izler. Krş. Hall (1989), 85 ve çok daha genel olarak Anderson (1972), 171-2; Meier (1993), 64, 67, 73-5.

* Hoplit: Ordunun özünü oluşturan ağır silahlı piyadeler.

²⁴ Bu, Atina ideolojisi için hoplit savaşının süregelen önemi ve Pers okçuları ile bir zıtlığın yerindelğini inkar etmek değildir. Burada hâlâ hem kraliçe hem de koronun beklentileri ile çabucak ortaya çıkan gerçeklik arasında bir gerilim vardır; nasıl ki kraliçenin Pers akıl ekibi, sayıca çokluk ve zenginliğin Atina askeri gücü karşısında anahtar olması gerektiğini tahmin ediyorsa, böylece koro da kraliçeye ancak, geçmişten özellikle de Marathon'daki hoplit savaşından alınan tahminlerle karşılık verebiliyor (krş.244). Sonuç, kesin rol oynayan hoplitlerden ziyade gemilerden beklenilmemektedir ve 235. dizeden sonra gelen tahmini boşluğa (Page'in denemesi) "naves habent satis validas" (yeteri kadar güçlü bir donanmaya sahipler) satırı boyunca bir ek ilave etmek kötü bir yöntemdir.

²⁵ 8.60b, Artemision ve Thermopylai savaşlarındaki stratejinin daha başarılı biçimde yeniden sahnelenmesi (7. 175-6, 211.2).

²⁶ Lazenby (1988: 182-3; 1993: 192) tarafından şüpheli görülmüştür.

²⁷ Lazenby (1988: 175) tarafından dikkat çekilen bu tersine çevirme, 368. dizedeki Aiskhylos'un dil seçimini açıklayabilir. Bilim adamları başlangıçtaki 'çembere almanın' sersemletmeyi planladığını sık sık düşünmüşlerdir: krş, örneğin Goodwin (1882-3), 248; Broadhead (1960), 329; Marg (1962), 116-7; G. Roux (1974), 63-4; Lazenby (1988), 171 ve (1993), 174-5.

esin kaynağı olması nedeniyle (402-405) Aiskhylos'un konuya ilişkin vurgusuna uygun düşmektedir ve aslına bakılacak olursa Perslerin sabahın ilk saatlerindeki korkusuna (391) ve Yunanlıların duydukları güvene ilişkin olarak (394) yazar, Yunanlıların gururla ve korku salacak biçimde ilerlemelerini ister, tıpkı Herodotos'un kurnaz Themistokles'in düzenbazlığını betimlemek istemesi gibi. Fakat yine hangi betimlemenin daha tarihsel olabileceğini söylememiz olası değildir. Herodotos'un hareket etmeyi engelleyici boğazları betimlemesinin, öncelik verdiği konulara uygun düştüğü de söylenebilir, çünkü Yunanistan'ın hem deniz hem kara zorlu coğrafi koşulları ilerleyen Persleri yenmek için tuzak kurar.²⁸ Yine iki yazarın kendilerine özgü geniş sunumlarına uygun düşen anlatımları vardır. Örneğin Aiskhylos'ta Persler'in denizcilik alanındaki beceriksizlikleriyle, Herodotos'taki toprağın düşmanlığı gibi yine, bunlardan hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu söylemek zordur.

Kara - deniz karşıtlığının, Psyttaleia adası²⁹ sorunu ve bu adanın çatışmada oynadığı rol göz önüne alındığında konusuyla ilintili olduğu görülmektedir. Aiskhylos bu süreci oldukça ayrıntılı biçimde ele alır (447-464) ve Yunan kuvvetlerinin oluşumu konusunda Herodotos'tan ayrılır. Aiskhylos (456-457) deniz çatışmasındaki görevlerini yerine getirdikten sonra hoplit zırhı giyen bir kuvvete yer verirken Herodotos (8.95) ayrı bir piyade birliğinin varlığından söz eder: "Adamlar denizciydiler".³⁰ Yine, güncel tartışmalarda, Psyttaleia adasında birliklerin başında Aristeides'in (Aiskhylos'ta Themistokles'in adı anılmadığı gibi, Aristeides'in de adı anılmaz) olduğunu özellikle vurgulayan kişiler tarafından bu konu üzerinde oldukça çok durulmaktadır. Araştırmacıların merak ettiği, bunun 472'deki politik çekişmeye bir katkısı olup olmayacağıdır. (Eğer olsa bile, bunun ne tür bir katkı olduğunu tam olarak anlamak zordur. Aiskhylos, Psyttaleia adasını abartılı bir biçimde sergilediği için Aristeides ve hoplit taraftarı ya da bunu bir deniz birliği tarafından kazanılan ana çatışmaya bir ek olarak vurguladığı için Themistokles ve donanma taraftarı olabilir miydi?).³¹

²⁸ Pelling (1991), 136-9. Herodotos'un dar boğazlara yaptığı vurgu Thukydides'in zamanında da geçerliydi (Thukydides I.74.3), ama bu Herodotos'un otoritesinden dolayı olabilir; krş. Hornblower (1991: 119; 1992: 146), doğru olarak Thukydides'in izleyicilerinin Herodotos tarzı çözümlenmeleri bilmelerini beklediğini vurgular.

²⁹ Adanın kimliği sorunu burada ele alınan hususları etkilemez. Bu konu hakkında krş. özellikle Wallace (1969).

³⁰ Fornara (1966), 52:krş. özellikle Broadhead (1960), 331-2; Hignett (1963), 237-8; Lazenby (1993), 195.

³¹ Hignett (1963:238), Salanitro (1965), Burn (1984: 467) ve Masaracchia (1977:194) hepsinde Aristeides'i veya hoplitleri öven Aiskhylos var; Fornara (1966) bu eylemin hayali olduğunu, uydurmanın asıl amacının hoplit taraflı olduğunu ve Aiskhylos'un metninin de daha az maksatlı bir değişiklik gösterdiğini düşünür (52 n.7, krş. Loraux (1986a), 161). Melchinger (1979: 19) oyunu hem Themistokles hem de Aristides'e karşı tarafsız olmaya

Bunların hepsi yanlış algılanmış gibi görünmektedir. Aiskhylos'un Psyttaleia'yı sunumu önceden gördüklerimize uygundur. Bu ayrı ve bilindik bir hoplit çarpışması değildir, fakat Atinalı gemiciler, bundan kırk dize önceki denizci meslektaşlarının olduğu kadar çaresiz olan Pers soylularını kuşatmak için denizden geliyorlar: Onlar tıpkı boğazdaki gemiler gibi (458. dizedeki *κυκλουντο*, krş. 418. dizedeki *κυκλω περιξ εθεινον*) kuşatılırlar. Bu, "deniz felaketi kara gücünü yok etti" (728)³² ibaresinin genel gerçekliğini önceden bildirir ve biz burada bunu açık ve canlı bir biçimde görürüz. Kara çarpışması denizdeki eşdeğerini tekrar canlandırır, fakat her şeyi deniz başlatır. Persler sonunda kendi güçlerini oluşturan okçuların oklarına bile maruz kalmak suretiyle kendi oyunlarıyla yenilirler, çünkü yaylardan çıkan okların kurbanları olurlar *τοξικης...από θώμιγγος* (460-461).³³ Aiskhylos'un buna bu kadar çok önem vermesinin nedeni anlaşılabilir, çünkü burada ölenler Pers soylularıdır. Bu ölümler, kraliçe ve koroyu derin bir acıyla sarsacaktır ve de anlatımın sonuna özellikle uygundur: Bu ayrıca, Perslere kendi savaş oyunlarıyla böylesine üstün geldiğini hatırlatmaktadır- fakat bu ancak en sonda ve ancak deniz savaşı böyle bir yol izlediği içindir. O nedenle bu, denizcilerin denizden ve deniz savaşından gelmesine çok uygundur. Bu deniz sahasının, kara sahasına nasıl tecavüz ettiğini somut ifadelerle yakalamaktadır ve bu da çok etkili bir biçimde yapılmıştır. Konu tarih olunca, Psyttaleia adasının hiçbir rol oynamaması garip olurdu, ya da en azından böylesine esaslı bir kuşkunun değer ölçümünü değiştirmesi gerekirdi, ama ayrıntılar söz konusu olduğunda bunları tam olarak kim anlatabilir ki?

POLİTİKA

Tarihsel kanıt arayışı şu ana kadar yanıltıcı olmuştur. 480 yılından oyunun oynandığı 472 yılına doğru gidip oyunun kendi zamanının siyasal değişikliklerine ışık tutup tutmadığını sorgularsak konular daha kolay anlaşılabilir mi?

Biz yine, bazı tartışmaları uygun şekilde bir araya toplayan Podlecki'nin sunumundan başlayabiliriz.³⁴ 472 yılında Themistokles'in başı beladaydı: Burası kronolojinin karmaşık sorunlarını tartışma yeri değildir, ama öyle görünüyor ki, 471/0 yılı ya ostrakismos ya da sürgün edildiği olay

çabalama olarak görür. Podlecki (1966: 24-5), Kitto (1966: 89-90) ve Said'in (1993b) biraz daha duyarlı yorumları vardır.

³² Krş. Kierdorf (1966), 71; Said (1993b) burada kara ve deniz konusunun önemini öne çıkarır.

³³ Krş. Said (1993b), 68. Fornara (1966:52 n.7) bu okçuların muhafazakarların hoplitleriyle ilgili Aiskhylos'daki değişimi yansıttığını düşünür.

³⁴ Podlecki (1966), 8-26, Loraux tarafından (1986a), 161 ve (büyük ölçüde) Euben tarafından (1986a) izlenmiştir.

için tarih olmuştur.³⁵ Genç Perikles'in *khoregos*'luğunu üstlendiği ve yüreklendirdiği oyun (Podlecki'nin söylediği gibi) o nedenle Salamis zaferini destekleme jesti olarak görülmelidir.³⁶ Podlecki, bunu tarihsel ideolojilerin çatışmasına bağlar: Hangi savaş daha önemli idi, Salamis mi yoksa Marathon mu? Kimon ve Muhafazakarlar hoplit zaferi olan Marathon'a çok önem verdiler ve trieremeslerde *kürek çeken sıradan insanların* zaferi olan "Demokratların" Salamis zaferini küçümseye çalıştılar. Bu ideolojik savaşlar savaşı kesinlikle Platon'da (Yasalar 4.706b-c) izleyebileceğimiz bir şeydir, ne var ki, neredeyse yüz yıl öncesine ait görüşler için Platon'un iyi bir kanıt olup olamayacağı sorunu vardır. Podlecki'nin iddiasına göre, *Persler* oyununda Marathon ve gerçekten Plataia savaşlarının bu kadar az yer almasının nedeni budur. Yine Podlecki'ye göre, bu İonialıların oyunda işleniş biçimini de etkilemektedir: Oyunda İonialıların Kserkses'in yanında görünmeleri adeta küçümseme ve Podlecki bunu, Themistokles'in İonialıları defalarca uyararak Kserkses'in davasından vazgeçirip, kendi tarafına çekme girişimleriyle ilişkilendirmektedir.

Burada yapılması gereken bir çözümleme vardır. Önceki ilkelerimizden bazılarını buna da uygulayabiliriz: Bir konu ya da ana fikir dramatik ifadelerle mükemmel bir biçimde iyi açıklanırken siyasal bir yön belirlemede çok dikkatli olmalıyız. Örneğin, Marathon ve Plataia³⁷ savaşlarını küçümseme, Aiskhylos'un bizzat kendisinin içinde yer almadığı bir ortama Kserkses aracılığıyla el atması daha çok kara ve deniz konusunun devamı gibi görünür; örneklerin her biriyle ilgili başkaca nedenler vardır. Marathon savaşı ile ilgili olarak Aiskhylos'un Kserkses'in düşüncesizce atılacağı ile Darius'un öngörülü liderliği arasındaki çelişkiyi işleyiş biçimini anımsamalıyız.³⁸ Darius'un başarısız Yunan macerasının çok fazla anımsanışı bu çelişkiyi bulandıracaktı. Plataia'ya gelince (816-822), çift doruk noktası yerine, tek bir doruk noktası bulunmasının haklı dramatik nedenleri vardır.³⁹ Biz, Shakespeare'in *Anthonius ve Kleopatra* adlı oyunundaki Aktium ve Aleksandria savaşlarını karşılaştırabiliriz. Burada Aktium kesinlikle aşağı konumdayken Aleksandria doruk noktasındadır. Ya İonialılar? Herhangi bir görüşe dayalı olarak Aiskhylos, doğal köleler ve doğal özgürler biçiminde Doğu ile Batı'nın kuvvetli ve çekici çelişmesini geliştiriyor. Okuyucular Aiskhylos'un, "Yunan" ve "Öteki" arasındaki bu sağlam ayrımı ne kadar nitelendirdiği veya kurmadığı konusunda farklı düşünebilirler, fakat ayrımın en azından başlangıçta kuvvetli olduğuna

³⁵ Gomme (1956), 400-1; Cawkwell (1970), 47; Frost (1980), 189-90.

³⁶ Krş. Dodds (1973), 49 n. I = (1960), 22 n. I.

³⁷ Bu demek değildir ki, Plataia bütün bunlar kadar önemsizdir: krş. Kitto (1966), 83, 102-4.

³⁸ Özellikle, 555-7, 653-7, ve 854-907; Darius'un kendi eleştirel tavrı bununla uyumludur, örneğin 719-25, 744-50, ve 781. Krş. Aşağıda 14-15. sayfalar.

³⁹ Krş. Lattimore (1958), 30-1 n. 4; Kierdorf (1966), 71.

İonialıların Perslerin tarafında bulunmalarının rahatsızlık yaratan bir bulandırma olacağına kuşku yoktur. Perikles'in *Khoregos* olarak rolünün, oyunun vurgularıyla herhangi bir ilişkisinin olduğundan da emin olamayız. *Khoregos*ların oyunun politik yapısını zorla kabul ettirdiklerini varsaymak acelecilik olur.⁴⁰ Genç Perikles'in, 472 yılında Themistokles'i desteklemek için tiyatrodaki bu görevi arzu edilebilir ya da akıllıca yol diye üstlendiğini düşünmek daha bir acelecilik olur ve de böyle yaparak Atina politikasını çok basite indirgemiş oluruz.

472 yılında Themistokles'in başının dertte olması ideolojik savaşlar savaşı görüşüne uygun düşebilmektedir. Ama burada yine kuşkular doğar. Bu kuşkuyu Themistokles'in adının ünlendirilmeyişi doğurur. Goldhill⁴¹ tarafından ortaya atılan görüşe göre, bunun ünlü bir kişiden ziyade, *polis*'in (kent-devleti) zaferi olması gerektiğini savunan sivil ideolojinin bir açıklaması olduğunu söylemek olasıdır, ama bu yalnızca Aiskhylos'un kompozisyonu sorunu değil, aynı zamanda oyunun da kabul görmesi sorunu, çünkü izleyiciler bunu, bir bütün olarak kentten çok kişiye yol gösteren biri hakkında yorum olarak almaya hazırlanmamaktadır. Ve Aiskhylos, adını ünlendirmeksizin bile olsa, 480 yılına ait öyküdeki özellikle Themistokles'e ilişkin parçalara daha fazla dikkat çekmeyi başarabilirdi: İlk planda bir donanma inşa edilmesi,⁴² dağılmayı önlemedeki rolü, ilk Skinnos mesajı dışındaki kurnazlığa dayalı oyunun yinelenmesi ve hepsinden önemlisi de dar boğazda çarpışma. Eğer bu, büyük şahsiyetin kurtarıcı becerilerini izleyiciye aktarması yoluysa, kuşkusuz bunun çok garip bir yol olduğu kesindir.⁴³

Peki bu "savaşların ideolojik savaşı" mıdır? Bununla ilgili kanıtlar pek azdır. Sanki Kimon, Marathon ile ilgili çok şey yapıyormuş gibi görünür.⁴⁴ Kimon'un utku kazanmış Miltiades'in oğlu olduğu bilindiğinde bu hiç de

⁴⁰ Krş. Rosenbloom (1993), 169 n. 32. Themistokles 476 yılında, Phrynikos'un *Phoenissae* adlı oyununun khoregosluğunu yaptıysa bile (krş. Plut. *Them.* 5.5, ama anlamdırma kesinlikten başka bir şeydir), bu oyunun politik yapısı hakkında hiçbir şey bilmiyoruz: krş. Roisman (1988).

⁴¹ (1988), 192-3;krş. Ayrıca Euben (1986a), 366-7. Burada gerçeğe benzeyen dramatik bir ifade olabilir: Persli haberci Yunan tarafında olup bitenlerin ayrıntılarını bilemez. Bununla beraber, Aiskhylos Themistokles hakkında bir şeyler bilen bir Persli yaratmayı isteseydi bunu yapabilir, (en açık biçimde ilk Skinnos mesajıyla ilgili anlatımda, (355-60), burada *σνηρ...Ἑλληρ* Yunanlı bir adam) doğaldır ki, Themistokles'ten çok Skinnos olmalıdır: Yukarıda sayfa 3.

⁴² Gerçekten, 240'da gümüş ocaklarından söz edilmesi, ilgili metin donanma hakkında suskun olsa bile (krş. yukarıda not 24), Themistokles'in donanma yapımındaki rolünü anımsatabilir (krş. Herodotos 7.144): Bunun için Broadhead (1960), 92. Fakat Goldhill'in (1988) altını çizdiği gibi, tüm vurgu önde gelen herhangi bir kişi üzerine değil, Atinalı topluluk üzerine yapılmaktadır: krş. özellikle dize 242.

⁴³ Farklı bir görüş için, Sommerstein (aşağıda), s.69, 73.

⁴⁴Krş. özellikle Amandry (1960).

şaşırtıcı değildir ve bunu daha yaygın bir ideolojik yapılandırmayla ilişkilendirmek için de bir neden yoktur. “Savaşların savaşı” konusundaki kanıtların çoğu sanat eserlerinden ve özellikle Pausanias’ın 460 yılında inşa edilen Poikile Stoa’sını* (I. 15.1) (görülebildiği kadarıyla) betimlemesinden gelir.⁴⁵ Pausanias, Poikile Stoa’sının dört sahnesini şöyle sıralar: Argos Oinoi’da Atinalı piyadeler ile Lakedaimonialılar arasında yapılan bir savaş, Theseus’un Amazonlara karşı savaşı, Cassandra ile onu kaçıran Aias üzerine odaklı Troia savaşından bir sahne ve Marathon savaşı. Bu sahnelerin seçimini hoplit yanlısı Kimon’un ideolojisiyle açıklayanlar için burada yine de bir sorun vardır. 462-461 yıllarında Argos ile yapılan ünlü ittifak izlenecek olursa, 460’lı veya 450’li yılların sonunda yapılan bir savaşı Oinoi ile ilişkilendirmek doğaldır⁴⁶ ve bu da büyük bir demokratik başarı olmalıdır. O halde biz, Laroux’un, özünde Kimon yanlısı ve muhafazakar olan bir sanat eserini Demokratların kendilerine mal ettiklerini ve kendilerine ait yeni bir zafere eklediklerini varsayan kurgusu zorlamadır⁴⁷ ve bu “savaşların savaşı” konusuyla ilgili en iyi kanıt bile tam olarak uygun olmayan bir şey olarak ortaya çıkar. Stoda Salamis savaşının yer almaması gerçekten dikkate değerdir, ama burada yine geçerli sanatsal nedenler olabilir. Stoa, kahramanlık çağından o ana kadar Atinalıların ardı arkası kesilmeyen başarılarını yansıtıyor görünür⁴⁸ ve yeni yapılan hoplit savaşları uzak geçmişte yapılan kara savaşlarını yansıtmak için gerekli çarpışmaları ve deniz savaşlarını en azından başka sahnelere üstün olabilecek insan ayrıntılarıyla birlikte başarılı sanat eserlerine yansıtmak her ne olursa olsun zor iştir. Bundan dolayı sanatsal tutarlılıkla ilgili nedenler Stoda Salamis savaşının ve *Persler* oyununda Marathon savaşının bulunmamasını açıklamaya yeterlidir. Tahminde bulunmak için başka bir hiçbir şey gerekmez ve başından beri hem Marathon hem de Salamis’in partizan

* Poikile Stoa: Atina agorasında duvarları resimlerle kaplı galeri.

⁴⁵ Son zamanlarda bulunan kalıntılar için, geleneksel tarihi destekler olarak, krş. Shear (1984), 5-19; (hepsi ikna edici olmayan) etraflı tartışmalar için Castriota (1992), özellikle 76-89, 127-33.

⁴⁶ Krş. özellikle Meiggs (1972), 96-7 ve 469-72; Andrewes (1975); ve kısaca, Badian (1988), 311-12 (1993, 97-9. Castriota’nın da izlediği Francis-Vickers (1985a, 1985b), (1992) 78-9 ve 260-1’in tartışmalarına göre, bu Oinoi gerçekten de Marathon yakınlarındaki köy idi ve Pausanias tarafından yanlış yorumlanmış olarak ikinci bir Marathon-sahnesini temsil etti. Jeffery (1965) de mitik geçmişe ait olduğunu kabul ettiği için bu savaşı Pausanias’ın yanlış aktardığına inandı. Stier (1934) bunun Oinophyta savaşı olduğunu kabul etti; Pausanias’ın “Argos” Oinoi kentini tanımlaması şu halde bir kez daha bir yanlışlık olacaktır. Bütün bu görüşlere bizim yegane kanıtımız açıklanması güç hata olarak kalmalıdır ve bu metodolojik olarak tatmin edici değildir.

⁴⁷ Loraux (1986a), 61-4 ve 372 n. 281-2, geniş ölçüde Meiggs (1972), 96, 469-72’i izler.

⁴⁸ Şimdi yeni fragmanlardan görebildiğimize göre, daha ziyade, Simonides Plataia’yı-bir başka kara savaşıdır- Troia savaşını çağrıştıran biçimde anlattığından dolayı: krş. Parsons (1992), 32-3; West (1993), 6.

ideoloji malzemesi değil, tüm Atinalıları heyecanlandıran Panathenik* konular olduklarına inanabiliriz.

Belki biz *Persler* oyunundan tüm çağdaş ilgiyi uzaklaştırmamalıyız, fakat farklı bir yönden bakmak akla daha yatkındır. Pers ülkesi ölü bir sorun değildi: Persler'in Eurymedon seferi için yaptıkları hazırlıklar daha 470'li yılların sonunda zaten başlıyordu⁴⁹ ve Atinalılar da bunu sezinliyorlardı. Eğer böyle ise, özellikle Darius halkını Yunanistan üzerine başkaca saldırılar aleyhinde uyardığında (790-2) Yunanlıların anılarındaki Pers saldırıları konusunda kesinlikle canlı bir konu gibi görünmüş olabilirdi: Bu durum belki de izleyicinin oyuna ilgisini yoğunlaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.⁵⁰ Eğer böyle ise bu, kendine özgü olaylara gönderme yapmaya değil, genel bir arka plana dayanmaktadır. Çağdaş bir ses yansımasıdır, daha fazlası değil. Ve biz bunun aslında ne kadar az şey söylediğinin farkında olmalıyız. Örneğin, bu konuyla ilgili belirgin bir yazar duruşunu ayırt etmek zordur. Yazar, Atinalıları tehlikeler konusunda eyleme geçmeye kışkırtarak tehlikelere karşı uyanık olmaya mı davet ediyor? Pek çok nokta, Atinalıların gururlandırıcı özgürlük geleneğine hitap ederken (özellikle 402-5. dizelerde denizcilerin savaşa katılırken attıkları özgürlük naraları gibi) kesinlikle militarist ve ilham verici görülebilir. Oyun, Atinalıların başarıyı besleyen ve Perslerin onları anlamakta zorlandıkları karakter özelliklerini anımsatır.⁵¹ Aristophanes'in *Kurbağalar* adlı eserinde "Atinalılara düşmanlarını nasıl yeneceklerini öğrettiğini" (1026-7) söyleyen Aiskhylos'un konu olarak niçin *Persler*'i seçmiş olduğu anlaşılabilir. Ama bu durumda, Pers imparatorluğunun son dönemlerdeki iktidar zayıflığına ilişkin belirgin birkaç ipucunun bulunması daha şaşırtıcıdır.⁵² Bunlar, sekiz yıl önceki Yunan zaferindeki kararlılığı vurgularken herhangi bir tehdidi en aza indirmiş gibi görünecekti. Oyunu, morali bozulmuş bir düşmana karşı başka bir ulusal mücadeleyi kışkırtır biçimde, aşırı milliyetçi diye ele almak hiç de kolay değildir. Perslere (hatta oyunun sonunda paramparça olan Kserkses'e) duyulan acıma -kibirli saldırganlık yüzünden başa gelecek tanrısal cezanın evrensel bir örneğine dikkat çekme- gibi durumlar yazarın

* Panathenik: Peisistratos döneminde Atina'da her dört yılda bir kutlanan büyük şenliğe ait.

⁴⁹ Cawkwell (1970) özellikle 47-9 böyle düşünür; krş. Avery (1964), 173, 182-4. Bu, Eurymedon savaşını (Pamphylia bölgesinde, bugünkü Köprüçay) 460'lı yılların ilk yarısına tarihlendirilmesini varsayar, fakat bu oldukça makuldür; krş. son zamanlarda Hornblower (1991), 153; Badian (1987), 2-8= (1993), 2-12; (1988), 292 n. 6= (1993), 203 n. 6.

⁵⁰ Sourvinou-Inwood (1989) konunun sinemayla ilgili benzerliğine dikkat çeker: Bkz. Aşağıda sayfa 228-9.

⁵¹ Krş. Yukarda, dn. 24.

⁵² Özellikle 584-97. dizelerde, 880-902. dizelerdeki adalar listesi de fikir vericidir. İzleyicinin bileceği gibi, bu adalar 480'den hemen sonra özgürlüklerine kavuşacaklardır. Krş. Broadhead (1960), 220 n.2; Podlecki (1966), 17-8; Gagarin (1976), 32.

savaş çığırıklanlığı yapmadığını gösterir.⁵³ Bu tarzın çağdaş bir yankısını bulabilirsek eğer bu konunun izleyiciye neden güzel, canlı ve etkileyici geldiğinin nedenini de kolaylıkla bulabiliriz. Bununla beraber zaten efsane konusuna dönüşmeye başlayan ve (en azından Plataiai savaşı örneğinde) Simonides'in Homeros kahramanlığı tarzında betimleyebildiği büyük zaferleri izleyen bir on yıldan daha az bir zamanda konunun canlılığından kuşku duyan bambaşka bir eleştirmen olacaktı.⁵⁴ Böyle bir yankı bizi ileri götürmez.

İDEOLOJİ VE ULUSA ÖZGÜ KALIPLAŞMIŞ DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Tarihçinin gerçekten çok ilginç bulacağı konulara, halk ve ulusal ideoloji meselelerine daha geniş değindiği için oyunun final sahneleri ve onun izleyiciler üzerinde bıraktığı etki konusunda söylenecek çok şey vardır. Edith Hall,⁵⁵ bu oyundaki Persli "Öteki"nin sunumunu çok geniş kapsamlı olarak ve ustalıkla biçimde öne çıkarmaktadır. Yunanlılar ve özellikle de Atinalılar gibi olmayan Persler gaddar ve zalimleşmiş, nüfusu kalabalık, varlıklı, materyalist, lüks düşkünü, kaba, köylü, hiyerarşik kurallara düşkün ve özgürlüğe duyarsız insanlardır: Yunan ve barbarın yapıları, her zamanki gibi birbirine karışmaktadır. Ve yine her zaman olduğu gibi, bu gibi yapılar "Biz" ve "Onlar" ile "Kendi" ve "Öteki" biçiminde basit bir kutuplaşmayı gerçek sanmakla başlıyor. Ancak, yalnızca Perslerin karakterleriyle dolu bir oyunun sergilenmesinde içsel bir paradoks vardır. Karakterlerinden bazılarıyla duygusal bir bağ kurulmaksızın herhangi bir oyunun ilerlemesi oldukça nadirdir.⁵⁶ Karakterler, özellikle de felaketlere tepki veren *Persler* oyunundaki karakterler, izleyiciyi duygusal bağa ortaklığa, hatta özdeşleşmeye davet edebilir; fakat Yunanlılardan çok farklı olan Perslerin, bu tür herhangi bir duygusal katılımı reddettikleri görülecektir.⁵⁷

Bu ikilemi fark etmek önemlidir. Onun "Kendi" ve "Öteki" ayrımı arasındaki güçlü kutuplaşmayı ne kadar nitelediği hatta ne kadar kuramadığı

⁵³ Böylece Melchinger (1979: 35-6, 39)'in oyunu Atina yayılcılığına karşı bir uyarı olarak kabul etmesinin bir nedeni vardı. Ama bu da işlenmemiştir. Krş. Gagarin (1976), 53; Hall (1989), 72.

⁵⁴ Yukarda dn. 48. Eğer Simonides İ.Ö. 468/7 yılında öldü ise (Marm. Par. 73), şiirin yazılışı *Persler* oyunundan çok uzun zaman sonra olamaz ve pekala daha önce olabilir.

⁵⁵ (1989), 56-100.

⁵⁶ Krş. özellikle Heath (1987: özellikle de 90-8), bir karakterden başka bir karaktere kayabilen bir "odak" fikrini geliştirir. Heath'ın sınıflaması diğerinden çok, bir karaktere sempatinin duygusal izini taşır; bu sınıflama, Genette'in "odaklaşım"la ilişkin anlatumbilimsel sınıflamasından ayrılanmalıdır: Genette'in bu sınıflaması olaylara bir karakterin gözüyle bakıldığında, daha çok kavramla ilgili bir bağ kurma sorunu olduğu görülür. Paduano (1978: özellikle 20-1, 27-8) Genette'in sınıflamalarını *Persler* oyununa açık uygulama girişimini temsil eder.

⁵⁷ Krş. Paduano (1978), özellikle 9-13, 66-7.

da başka bir sorundur. Burada eleştirilenler birbirlerinden farklı düşünecektir ve farklılıklar onların özellikle final sahnesindeki perişan Kserkses'e yönelik tepkilerinde belirginleşecektir.⁵⁸ Kimileri nefret edilen bir düşmanın kibrinin yok edilmesi ve hezimetiyile sevinip eğlenen Atinalılar için bu durumu bir *Schadenfreude** olarak kabul etmişlerdir; Kserkses'in kendi sözleriyle "bize elem, keder; düşmanlarımıza kıvanç" ifadesi bu yaklaşım için bir özdeyiş olarak kullanılabilir. Böyle eleştirilenler, Atinalıların genel acı ve keder odağından ve de bu acıyı içlerine gömmelerinden böylesine farklı olan Kserkses'in yasının bencilce ve aşırı olduğunu doğru bir biçimde vurgulayabiliyor.⁵⁹ Bu, bir ağıtın dokunaklı ve düşünmeye yöneltici tek trajik örneği olamazdı.⁶⁰ Bu görüşe göre, izleyici Kserkses'in ağıtının doğal olarak getireceği sempatiyi ona göstermeyi reddeder ve "Kendi", "Öteki" sınıflamaları bir biçimde güçlü ve net kalır. Fakat, Kserkses'e felaketinin büyüklüğüyle yüzleştiği için bir sempati uyandırmıştır diye bakmak daha bir moda olmuştur. Bu ikinci görüşe göre, çılgınlıkların burada bir erkek tarafından atıldığı yolundaki çok önemli farklılık değişmeyip kalsa bile, Kserkses'in çılgınlıkları ile Yunanlıların özel kayıplarının yası arasındaki biçimsel benzerlikler nispeten vurgulanabilir.⁶¹ İzleyici, Yunan yaşantısından bildiğimiz cenazelerdeki buna benzer çılgınlıkları hala duyacaktır: Acının evrensel olduğu, darmadağın bir Perslinin darmadağın bir Yunanlıdan bu denli farklı olmadığı düşüncesi uzakta aranmamalıdır.

İkinci görüş günümüzün ince duyarlılığına daha yakındır, fakat burada bizim kendi algılama süzgeçlerimiz bizi kolayca ayartabilir. Eğer izleyici bizim istediğimiz yönde tepki verirse oyun metninin gereğini yerine getirdiğini öne sürmek çok kolaydır (o zaman söz konusu olan "oyunda yazılı okuyucu"nın konuşmasıdır). II. Dünya Savaşına katılan kuşakların eski düşmanlarına karşı kin duygularının değiştiğini görebildiğimiz kişisel deneyimlere karşın, bir izleyici sanki tek bir bütün olarak tepki verecekmiş gibi konuşmak da kolaydır. Goldhill'in akla yatkın biçimde işaret ettiği gibi,

⁵⁸ Krş. Paduano (1978), 12,15-16'da ve özellikle Hall (1989), 70-2'deki görüşlerin özetleri. Hall, (83-4. sayfalarda) Kserkses'in duygusallığının uç noktada olduğu görüşünü kabul eder, ama bir yorumu tek yanlı da olsa dışlayan "gerçekten trajik bir ıstırap" benimser (100. sayfa).

* Başkalarının başına gelen felaketlerden sevinç duymak.

⁵⁹ Krş. Hall (1989), 83-4; Holst-Warhaft (1992), 130-3. Atina'nın halka ait mezar yazıtları konusunda bkz, bu kitabın aşağıda 229-33. sayfalarındaki sonuç kısmı.

⁶⁰ Krş. Özellikle Foley (1993), ve bkz, aşağıda 230-3. sayfalar.

⁶¹ Krş. Alexiou (1974), 13, 83-4, 134-8, 151; Benedetto (1978), 29; Holst-Warhaft (1992), 133. Hall (1989: 83-4) tragedyanın başka yerlerindeki ağıtlarla benzerlik (krş, onun eserindeki sayfa 119, 131-3) ve bu ağıtların bir erkek tarafından yapıldığı yolundaki önemli farklılık konusunda yorumda bulunur: Holst-Warhaft'da loc. cit. böyle yorumlar. Başka trajik ağıtlarla benzerlikler için krş. Reiner (1938), 27-8 n. 5; savaşta ölenler için halka ve kişiye özel ağıtlar arasındaki farklılıklar için krş. Sourvinou-Inwood (1995), 191-5.

“eleştirilenler oyuna çok değişik biçimlerde tepki gösterdikleri için, oyunun sergilenmesine çeşitli tepkiler gösterildiğini de hayal etmek hiç zor değildir.”⁶² Darius'un ruhunun sahnede görünmesi gibi ilk olarak daha az duygusal ustalıklı sahneyi göz önünde tutarsak bu meseleler daha belirgin biçimde açığa çıkacaktır.

Pers varsayımlarının Yunanlılarınkinden uzaklaşması bazı açılardan burada en keskin noktasındadır. Darius'a, koro aracılığıyla güçlü kletic* öğelerle dolu bir yakarıyla yalvarılmaktadır. İnsani ve tanrısal olan şeyler arasındaki sınırların belirsizliğinden ne gibi örtük ifadeler çıkabileceği ucu açık bir sorundur: Örneğin, izleyiciler (veya onların bir kısmı) bunu Pers saldırısının aceleci düşüncesizliği, kibri ve sonuncu başarısızlığının muhtemel bir açıklaması olarak mı düşüneceklerdi? İzleyiciler, bu durumun Yunan dininin uyulması gereken kurallarından uzaklaştığının⁶³ ve iki dünya arasında farklılığının çok güçlü olduğunun ayırımına varacaklardı. Darius'un söylediği sözler Perslerin bilinen tanımlayıcı özelliklerini bir kez daha açıkça dile getirir: En azından kafalarının zenginlik ve refah konularıyla dolu olduğunu (751-2, 826, 842). Fakat Darius'un Kserkses'in girişimine gösterdiği tepkilerin doğrudan doğal Yunan varsayımlarına dayandığını da görmeliyiz.⁶⁴ Kserkses bir aptaldı (εμωρανεν, 719), güçlü bir tanrısal ruh olmalı onun aklını böyle çelen hatta çıldırtan (μη φρονειν καλωσ, 725), fakat tanrılar insanlara kendilerinin bizzat tercih ettikleri yolda yardım ederler (740-2). Kserkses, genç bir insanın aceleciliği ve düşüncesizliğine sahip bir gençti (744, 780). Onu ölümlü biri olarak tanrıları alt edebileceğini düşünmeye sevk eden şey bir zihin bulanıklığıdır (749-50). Tanrıların kehanetlerine saygı duymak gerekir (800-2). Şimdi ordunun geri kalanı, kendilerinin ve Kserkses'in kibrinin (*hybris*) ve tanrıtanımaz düşüncelerinin (808), ama özellikle de Yunan tapınaklarını yakıp yıkmalarının bedelini ödeyecektir (809-15). Düşünce ve isteklerinin kendine özgü sınırları olduğunu kabul etmede ahlâk insanlar için gereklilik olacaktır. (ώς ουχ ύπερρευ θνητων οντα χρη φρονείτ, *bir ölümlü kudreti üstünde işler için hayaller kurmamalı* 820). Bu, Zeus tarafından denetlenen (827) gurur

⁶² (1988), 192; Krş. Goldhill (1990a), 115.

* Bir kişinin yardıma gelmesi için bir tanrıya yakarması.

⁶³ Tanrısal bir varlık olarak Darius hakkında krş. Hall (1989), 89-93. Taplin (1977:115), “Perslerin” Darius'a tanrısal olarak bakmalarının barbarca küfür ya da salt doğuya özgü bir renk sayılamayacağını işaret eder, çünkü izleyici de bu durumu “kabul etmek” zorundadır. Bu durumu kabul etmeye, yakarının işe yaraması ve Darius'un görünmesi anlamında, Evet: Mesele kozmolojik bir etkililik değildir. Buraya kadar izleyiciler sahnede gördükleri sarayın düşünce dünyasına girer. Fakat onlar bunu insani ve tanrısal arasındaki normal, rahatlatıcı ve düzenli bir sınır görüşü olarak benimseme anlamında kabul etmeyeceklerdi. Melchinger (1979: 23) Darius'un statüsünü, Yunan kahramanlar-kültünde üstün tutulan statüyle benzeştirirken yanlış yol izlemektedir.

⁶⁴ Doğru olarak böyle düşünen Hall (1989), 70; bkz Fisher (1992), 258-63.

(*hybris*), gaflet (*ate*) ve yıkım döngüsüdür (821-2). Darius'un sözlerinin kusursuz niteliği Kserkses'in ahmaklığı ve cezası üzerinde yaptığı yorumlarla sınırlı değildir: Başka yerde Darius, bir Yunanlı gibi de düşünür. Darius'un sözcüklerinin karşı konulmazlığı da yine bizzat kendisinin bu yorumlarıyla sınırlı değildir: İnsan yaşamı hassas bir meseledir (705-7); ulusunun istikrarına (στάσις πόλει) yönelik olası tehditleri düşündüğü zaman Darius'un düşüncesi hemen devletin başına gelen felaketi öğrenmeye döner (715, krş. 682).⁶⁵ Burada özellikle Perslere özgü hiçbir şey yoktur, örneğin Kserkses'in davranışlarında Pers yayılmacılığının geniş bir örneğinin yattığını gösterecek hiçbir şey yoktur. Bu, Herodotos'un Kserkses sunumuyla açık bir karşıtlık oluşturur.⁶⁶ Aiskylos'un Darius'u, Kserkses'in "Hellespontos'a boyunduruk vurmuş" olmasına hayret eder (723); oysa Herodotos Darius'un Danube'yi (Tuna nehri) "boyunduruk altına almak" amacıyla yola çıktığında olduğu gibi (4. 89, 97 vd), Trakya (İstanbul) Boğazına boyunduruk vuranın da bizzat kendisi olduğunu söyler (4. 83, 85). Bu, Herodotos'un baba ile oğul arasında karakterleri açısından olmasa da, en azından eylemleri açısından devamlılık olduğunu ustaca ima etmenin yollarından biridir. Ama Aiskylos'un Darius'u, Kserkses'in kendi öncüllerinden, özellikle de Darius'un kendisinden ne kadar farklı olduğunu vurgular (759-86): Kserkses'in saldırganlığı, burada Perslerin ulusal bir oyunundan çok, bir sapkınlık, bir akıl hastalığı olarak görülür ve Darius kendini bu durumdan ayrı tutar.

Böylece, Darius'un yaradılıştan gelen, öldükten sonra da devam eden tanrısal varlığı, Yunan düşüncesine aykırı olsa da, konuşmaları içinde izleyicilerin kendilerine mal edebilecekleri pek çok şey vardır. Bizim paradoksumuzun her iki kolu da gerçekte etkindir: İzleyici Yunan ve Barbar dünyası arasındaki ayrımın farkındadır, aynı zamanda bir Persli karakter bile Yunan izleyicisinin paylaşabildiği anlayış ve tepkileri ifade edebilir, onların "odağı" gibi hizmette bulunabilir ve bu anlayış ve tepkiler de ulusal sınırları aşma olarak görülebilir.

Bu durum final sahneleri için bazı ipuçları verir. Bir kez daha, Kserkses'in Yunanlılıktan uzak olduğu açıktır: Bu, Yunan halkının ağıtından başka bir şeydir. Aynı zamanda onun çılgınlıkları Darius'un sözleri gibi, izleyicinin fırlatıp atamayacağı veya alay edemeyeceği öğeler içerir, bununla birlikte bu kez bu öğeler paylaşılan ulusal bir manzarayla daha az, fakat ulusal sınırları aşan darmadağın bir hayat ve ıstırap dolu acı ile daha çok ilgilidir. Oyun, Perslerin felaketini tanrıların evrensel düzeninin önüne

⁶⁵ Krş. Vidal-Naquet, aşağıda s. 114.

⁶⁶ Krş. Kierdorf (1966), 60-2; Paduano (1978), 25, 91; Said (1981); Hall (1989), 71; Rosenbloom (1993), 190; Meier (1993), 72-3.

kapsamlı bir zemine yerleştirmektedir.⁶⁷ Kserkses haddini aştı, insanlığını unuttu ve mahvoldu. Kserkses ve Pers ülkesinin başına bunların niçin ve neden geldiğinin insani sebepleri bulunmaktadır. Oyun yine de, herhangi bir insana veya ulusa herhangi bir zamanda acı verebilecek şeyin kozmik bir modelini yansıtır (oyunu, gördüğümüz gibi, zayıf düşmüş bir düşmana karşı Atina'nın saldırganlığı için bir mazeret tasarlamış olarak yorumlamanın zorluk nedenlerinden biri de budur).⁶⁸ Kserkses acı çeken insanlığın tipik bir örneği olan sıradan insan olarak pek görülemeyeceği gibi, sıradan bir Yunanlı olarak daha az ele alınabilir. Onun nitelikleri, izleyicinin değerlendirme ve yargılama ölçütlerinden hem çok uzak hem de çok ayrı bir yerdedir. Aslında, Kserkses'in öncüllerinden farklı oluşunun bir sonucu, onu Pers ülkesine özgü olmayan ve Yunanlının kendini bilme ve kendine hakim olma özelliğinin karşıtı kişi olarak daha da belirgin kılmaktadır. Fakat onun kaderi, yine insani bir durum gösterebilmekte ve izleyicinin kendinin olarak benimseyebildiği insani bir incinebilirliğe örnek oluşturabilmektedir. Yunan kentleri de, felaket getiren saldırılara teslimiyet göstermekle tanınmıştı, öyle ki kendi kendini yıkıcı aşırı güven duygusunun daha az gösterişli biçimleri kişisel yaşamda bile yinelenebilirdi. Bu anlamda, Kserkses'in yıkımı, bir bireyinki gibi değil, izleyiciyi empati kurmaya davet eden sıradan bir insanın yıkımı gibi görülebilir. Aristoteles'in *Poetika*'sındaki ifadeyle, burada "korku" olabilir, yani Kserkses'in kaderinin onların başlarına gelebilecek bir şey için örnek oluşturması korkusu.⁶⁹

Bununla beraber, Aristoteles'in (Poet. 1449b27 vd) trajik deneyimin gerekleriyle ilintilendirdiği "acıma, merhamet" duygusu nedir? Bu daha da karmaşıktır. Acıma duygusu için bilindik önkoşullar kısmen vardır, ama yalnızca kısmen. Yunan acıma duygusu, bir kez daha "benim de başıma gelebilir" duygusu çoğu kez geniş kapsamlı kendine yönelme ögesini içerir,⁷⁰ "Korku" ve "acıma"nın Yunan düşüncesinde birbirleriyle böylesine

⁶⁷ Bunun hakkında krş. özellikle Winnington-Ingram (1973)=(1983), 1-15, ve Paduano (1978), 71-84 ve insani ve tanrısal parçaların birbirleriyle düğüm olması hakkında Kitto (1966), 74-115.

⁶⁸ Yukarıda, 12-13. sayfalar.

⁶⁹ Gerçekten bazı yollardan onların başına bu tür şey gelmiştir: Rosenbloom (1993: 191) Atinalılara 480'deki kendi deneyimlerini anımsatan bir örnek olarak Perslerdeki acı durumunun "bir kentin yağmalanması ve boşaltılmasına uygun sözcüklerle" ifade edilme yollarını gözlemliyor. Burada yine, bazıları böylesine keskin bir acının karşısında zevk duyarken diğerleri, İlyada'daki gibi, dost ve düşmanı birleştiren ıstıraplı insanlık örneğine çok daha duyarlı, değişik izleyici tepkileri hayal edebilir.

⁷⁰ En bilindik bölümler Sophokles, *Aias* 121-6 (aşağıda s.18 ve krş. Parker, aşağıda s. 152-3) ve Herodotos I. 86.6; ayrıca krş. Aristoteles, *Retorik* 1385b 14-15, Sophokles, *Trakhisli Kadınlar* 296-306, *Philoketes* 500-6 ve Rochefoucauld'un acıma duygusu tanımı "daha sonra başımıza gelebilecek felaketleri öngörme yeteneğidir"; ve daha ayrıntılı bilgi için E.B. Stevens (1944), 5-6,9, Macleod (1974), 391 n.22=(1983), 58 n.22, Halliwell (1986), 170, 176-7, Heath (1987), 159 ve n.80 ve Meier (1993), 174 "genelleştirilmiş karşılıklı olma durumu"

yakından ilintili olması şaşırtıcı değildir. Eğer buradaki yapılan tartışma doğru ise, *Persler* oyununun izleyicileri, “bunun” ya da en azından tanrının gönderdiği acı verici bir felaketin ufak bir parçasının kendi başlarına da gelebileceğini gerçekten hissedebilirlerdi. Bir kişinin uğradığı yıkımın gerçek büyüklüğünün acıyı yoğunlaştırabileceğini fark etmek sıra dışı değildir.⁷¹ Doruk ne kadar yüksekse, duygusal etkisi de o kadar büyük olur ve Kserkses’in doruğu da yüksek idi. Fakat Aristoteles aynı zamanda, “acı çekenin karakteri, yaşı, yaradılış özellikleri, konumu veya ailesinin durumu” gözlemciyle benzerlikler gösterdiğinde merhametin arttığını vurgular ki, (*Rhet.* 1386a 25-26) bu durum buradaki gerçeklikten uzak olmalı, yine merhametin gerçekten haksız yere acı çekenlere ayrılmasını ister (*Rhet.* 2.8, özellikle 1385b 13,1386b 6; krş. *Poet.* 1453a 4-5 ve *Isoc.* 16.48). Aslında Aristoteles burada geçerli ahlâk anlayışının veya ikna etme sanatının doğru bir yansımaları vermiyor olabilir. Birkaç konuşma hak etmeyenler için acıma duygusu çıkarsamaya çalışıyor.⁷² Ama hak edilmiş ıstırapın daha az acıma duygusu uyandırdığı doğrudur ve böylece Kserkses’in acıma duygusuyla ilgili hak iddiası çok zayıf kalmaktadır.⁷³ Bu izleyiciyi tekdüze bir tepki göstereceği biçiminde düşünmememiz gerektiğinde karşımıza çıkan bir durumdur. Bazısı insanın ıstırapına, bazısı hak edilen dereceye daha fazla ağırlık verirken bazısı evrensel olarak etkin tanrıların ortaklaşa incitilebilirliğinden hareket edecek ve bazısı da onların şiddet ve kindarlığını çok aşırı bulacaktır. Bazı akıllarda zevk veren şeyler merhameti alt ederken bazılarında bu böyle olmayacaktır.

O nedenle bu final sahnelerinde, farklı izleyiciler tarafından farklı biçimde çözümlenmesi gereken gerginlik duyarız. “Kendi” ve “Öteki” biçimindeki güçlü kutupsal farklılaşmayı koruyan yönler var olduğu gibi, aynı biçimde Yunanlı bir izleyicinin barbarlara gözünü dikip bakabildiği ve evrensel olana tepkiler ile düşmanlıkları benimseyebildiği yerde, bu farklılıkları aşan ve ona meydan okuyan yönler de vardır. Şu vurgulanmalıdır ki, bu karşıtlığın kendisini ortadan kaldırmak değildir: Yunan kavramsal düşüncesi, burada tıpkı insan ıstırap ve kırılma duygusunun hem Yunanlı hem de barbara ortak olması gibi, olağandışı durumların ya da ayrılmışların iki tarafına ait olan varlığını benimserken kuvvetli bir

konusunda. Mytilene tartışması ve Melos (s.90) diyalogunda Thukydides’in sunduğu ilginç değişiklikleri bir başka yerde irdelemeyi umut ediyorum.

⁷¹ Krş. Dover (1974), 197; Halliwell (1986), 172.

⁷² Krş. örn. Dem. 24. 170-1, 25. 76; Lys. 28.11; Dover (1974), 198-9; Halliwell (1986), 174; “hak edilen” ve hak edilmeyen” acıma duygusunun çeşitli anlamları konusunda Heath (1987)82-6. Acıma duygusu ve bunu hak etme arasındaki daha bilindik bağ için krş. E.B. Stevens (1944); Dover (1974), 196-7; Macleod (1977), 245-6=(1983), 121-2.

⁷³ Böylece Lattimore’un sorusunun bir alım gücü vardır (1958:38) ve soru şudur: “Hak ettiği şeyleri böylesine tam tamına bulan bir insana dair dramatik bir şey var mıdır?” Krş. Paduano (1978), 87; Fisher (1992), 262.

kutuplaşmayı alikoymanın sorunsal olmadığını anlamıştır. Kutuplaşmaya aynı zamanda meydan okunur ve doğrulanır. Ve akla aykırı olarak, duyguları Yunan–barbar ayrımını tamamen aşmış olan izleyiciler,⁷⁴ kendilerini aynı zamanda ulusal bir değerler modelini en iyi biçimde yerine getirmiş olarak duyumsayabilirlerdi, çünkü merhamet Atinalıların ayırt edici bir erdemi değil miydi?⁷⁵

Böylece ulusal kutuplaşma uzun ömürlüdür; ama bu, onun bulunup incelendiğini ve izleyicinin çekici bulmuş olacağı biçimlerde keşfedilip incelendiğini yadsımak değildir. İzleyicinin pek azı tiyatroya girerken Yunanistan'ın en büyük düşmanının kaderiyle duygudaşlık olasılığının bile olacağını öngörmüş olacaktı; pek azı, büyük ulusal zafere tamamen farklı ışıkta bakan bir düşünce dünyasına düşsel olarak girmeyi beklemiş olacaktı.

İzleyicinin bunu ne kadar sarsıcı ve rahatsız edici bulmuş olacağı sorusu hep var olacaktır ve bu, yalnızca oyun metnine dayanarak yanıtlanamayacak bir sorudur. Oyunun içine bazı genel düşünceler girebilirdi. Aiskhylos izleyicisini tanıyordu ve onların kaldırabileceği duygusal şok derecesinin sınırları olduğunu da biliyordu, o biliyordu ki, Phrynikhos *Miletos'un Yağmalanışı** adlı tragedyasında izleyenlere “kendi acılarını” (veya kendilerine yakın olanların acılarını: οικηα κακά hemen hemen kelimesi kelimesine “eve yakın acılar” demektir, Herodotos 6. 21.2) anımsattığı için para cezasına çarptırılmıştı. Fakat bu bizi uzağa götürmez. *Persler* oyunu her ne yapıyor olursa olsun- tragedyaların pek çoğunda ya da hepsinde olduğu gibi, bir gün bir biçimde izleyicinin kendi acısı olabilecek evrensel bir insani acı örneği işaret etmesi anlamında izleyicilere kendi acılarını anımsatıyor- izleyicilere, kendi acılarını böylesine doğrudan biçimde anımsatmıyor. Phrynikhos'un oyununda mütteliklerin acısı ve erkek akrabaların ölümleri “eve çok daha yakın” gelecekti: Bu daha dolaysız bir biçimde izleyicilerin kendi acısı idi. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç Aiskhylos, şaşırtıcı özelliği izleyici beğenisini soğutabileceği noktaya ulaşan bir oyun yazmamış olacaktı; ama bu yalnızca sorunun ifade biçimini değiştirir. Bir izleyici, en çok beslenen katı önyargılarına yönelik yapılan duygusal bir meydan

⁷⁴ Krş. özellikle G.E.R. Lloyd (1983), 44-53, ve daha genel olarak G.E.R. Lloyd (1966). Herodotos ve Thukydidés'deki bu ilkenin uygulamalarını başka yerde tartışmak niyetindeyim.

⁷⁵ Krş. özellikle Pl. *Menex.* 244e, Euripides, *Yalvarıcılar*, özellikle 187-90 ve Sophokles, *Oidipus Kolonos'ta* özellikle 1125-7; Isoc. *Paneg.* 112, Lys. 2.14, Dem. 24. 170-1, 25. 81, Plut. *Praec. Reip. Ger.* 799c; E.B. Stevens (1944), 15-19; Dover (1974), 200-1; Macleod (1975), 47-8 ve (1978), 72= (1983), 74-5, 96.

* Bu oyun İ.Ö. 492 yılında sergilenmiştir. Yunan tragedyalarında çağdaş olaylara yer verilmezdi; Aiskhylos *Persler* oyununda çağdaş bir konuyu işlemiştir ama o bir zafer yansıtıyordu. Phrynikhos'un *Miletos'un* zapt edilmişinden iki yıl sonra sergilenen *Miletos'un Yağmalanışı* oyununun Atinalılara çok dokunmuş olduğu anlaşılır (Ökmen-Erhat, 1983:302, dn. 216).

okumayı, en azından trajik tiyatrunun bu ayrıcalıklı alanında ne kadar bekleyecek, hatta bundan ne kadar zevk alabilecekti?

Bu kitap, türe ait beklenti sorununu bulup inceleme noktasında bir girişimi hedeflemektedir. Bu özel durumda, diğer edebi türler de yardımcı olabilir. Çünkü *Persler* oyununda gördüğümüz model yeni değildir. Aslında bu oyun ile *İliada* arasında benzerlikler vardır.⁷⁶ *İliada* birbirlerinden çok farklı görünen insanlarla, savaş arabalı Akhalılar ile aile hayatına bağlı Troialılarla, ürpertici bir sessizlikle ilerleyen Akhalılar ve gevezelik ederek yol alan heyecanlı Troialılarla başlar. Ama sonuna doğru, burada olduğu gibi, orada da Akhilleus, Priamos ile birlikte paylaştıkları insani bedbahtlığı ve incinebilirliği keşfettiğinde meydan okuyucu olarak hissedilen şey farklılıklardan çok benzerliklerdir. Tragedyada ortaya çıkan böylesine anlayışı başka yerlerde de buluruz. Özellikle Sophokles'in Odysseus'u, düşmanı olan Aias'a paylaştıkları kırılğınlıktan dolayı acıdığını söylediğinde (Sophokles, *Aias* 121-6), olduğu gibi. Aiskhylos'tan yarım yüzyıl sonra, Yunanlının "Kendisi" ve Barbar "Öteki" ayrımının incelikte üzerinde duran Herodotos'un *Tarihler* adlı eserinde böyle bir örnek görülecektir;⁷⁷ bununla beraber eserin son bölümleri Pers yayılcılığı ile yeni Atina İmparatorluğu'nun yayılcılığı arasındaki benzerlikleri bulup inceler ve bir kez daha ulusal bir kutuplaşmanın üzeri rahatsız edici evrensel bir örnekle kaplanır ve bunlar birbirini etkiler. Burada da bir izleyici, özellikle de Atinalı bir izleyici tahrik edici düşüneyi, Kendini Öteki'nde ve Ötekini Kendi'nde keşfetmeyi bulacaktı.⁷⁸

Düşüneyi tahrik etmeyi onaylıyoruz, ancak, asıl *İliada* örneği tahrik edilen düşüncelerin bunlar kadar bilinmedik ve şaşırtıcı olmadıklarını gösteriyor. Edebiyatın ne kadar düş kırıklığına uğraticı ve ne kadar sarsıcı olabileceğine ilişkin sınırlar vardır. *Persler* oyununda, en büyük düşmanın acısını paylaşan ünlü bir toplum meydan okuyucu yönünü korumuştur, ama bu, bilindik ve bazı noktalarda hemen hemen sakin bir meydan okumanın yoğunluklu cinsidir, Phrynikhos'un Miletos'un kaderini betimlemesinden kuşkusuz çok daha sakindir. Sonraki tragedyalarda, burada gördüğümüzden çok daha acımasız sınavlara tabi tutulan halk ve ulusal ideolojiler bulacağız.⁷⁹

⁷⁶ Krş. Goldhill (1988), 191 n. 35.

⁷⁷ Krş. özellikle Hartog (1988); bazı önemli nitelendirmeler ve daha ayrıntılı bilgiler için bkz Dewald (1990); Cartledge (1990a) ve (1993), özellikle 3. bölüm.

⁷⁸ Greenblatt (1991: 127)'in ifadesi Herodotos'ta bu konuda çok büyük duyarlılık olduğu yönündedir.

⁷⁹ Bu makale, Oxford'un yanı sıra, 1993 yılının Kasım ayında St Andrews'da da sunuldu. Hem Oxford'ta hem de St Andrews'ta beni dinleyenlere teşekkür ederim. Ayrıca, basımından önce (1996) kendi yorumunun kanıtlarını görmeme izin verdiği için Edith Hall'a ve de ilk taslak üzerinde yaptıkları çok değerli yorumları için Christiane Sourvinou-Inwood, Michael Comber, Judith Mossman, Micheal Flower ve David Kovacs'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA:

- Alexiou, M. (1974) *The Ritual Lament in Greek Tradition.* (Cambridge).
- Amandry, P. (1960) "Sur les 'épigrammes de Marathon'". Şurada: F. Eckstein (ed.), *Θ ε ω ρ ί α: Festschrift W. H. Schuchhardt* (Baden-Baden), 1-8.
- Anderson, M. (1972) "Imagery of the *Persians*". *G&R* 19: 166-74.
- Andrewes, A. (1975) "Could There Have Been a Battle at Oenoe?". Şurada: B. M. Levick (ed.), *The Ancient Historian and his Materials.* (Farnborough), 9-16).
- Avery, H. C. (1964) "Dramatic Devices in Aeschylus' *Persians*". *AJP* 85: 173-84.
- Badian, E. (1987) "The Peace of Callias". *JHS* 107: 1-39 (rev. Version in Badian (1993), 1-72).
- (1988) "Towards a Chronology of the Pentecontaetia Down to the Renewal of the Peace of Callias". *ECM/CV NS* 8: 289-330 (rev. Version in Badian (1993), 73-123).
- (1993) *From Plataea to Potidaea: Studies in the History and Historiography of the Pentecontaetia.* (Baltimore and London).
- Benedetto, V. DI (1978) *L'ideologia del potere e la tragedia greca.* (Turin).
- Broadhead, H. D. (1960) *The Persae of Aeschylus.* (Cambridge).
- Burn, A. R. (1984) *Persia and the Greeks.* 2nd edn., with a postscript by D. M. Lewis (London; 1st edn. 1962).
- Cartledge, P. (1990a) "Herodotus and 'The Other': A Meditation on Empire". *EMC/CV NS* 9: 27-40.
- (1993) *The Greeks.* (Oxford).
- Castriota, D. (1992) *Myth, Ethos, and Actuality: Official Art in Fifth-Century BC Athens.* (Madison).
- Cawkell, G. L. (1970) "The Fall of Themistocles". Şurada: B. F. Harris (ed.), *Auckland Classical Essays,*

- presented to E. M. Blaiklock* (Auckland), 39-58).
- Dewald, C. (1990) Hartog's Bakınız (1988), *CPh* 85: 217-24.
- Dodds, E. R. (1960) "Morals and Politics in the Oresteia". *PCPS* 186: 19-31 (repr. in Dodds (1973), 45-63).
- (1973) *The Ancient Concept of Progress, and other Essays on Greek Literature and Belief*. (Oxford).
- Dover, K. J. (1974) *Greek Popular Morality in the Time of Plato and Aristotle*. (Oxford).
- Euben, J. P. (1986a) "The Battle of Salamis and the Origin of Political Theory". *Political Theory* 14: 359-90.
- Fisher, N. R. E. (1992) *Hybris: A Study in the Values of Honour and Shame in Ancient Greece*. (Warminster).
- Foley, H. P. (1993) "The Politics of Tragic Lament". Şurada: Sommerstein-Halliwell-Henderson-Zimmermann (1993), 101-43.
- Fornara, C. W. (1966) "The Hoplite Achievement at Psyttaleia". *JHS* 86: 51-4.
- Fowler, B. (1967) "Aeschylus' Imagery". *C&M* 27: 3-10.
- Francis, E. D.-Vickers, M. (1985a) "Argive Oenoe". *LAC* 54: 105-15.
- (1985b) The Oenoe Painting in the Stoa Poikile, and Herodotus' Account of Marathon". *BSA* 80: 99-113.
- Frost, F. J. (1980) *Plutarch's 'Themistocles': A Historical Commentary*. (Princeton).
- Gagarin, M. (1976) *Aeschylean Drama*. (Berkeley, Los Angeles, and London).
- Goldhill, S. D. (1988) "Battle Narrative and the Politics in Aeschylus' *Persae*". *JHS* 108: 189-93.
- (1990a) "The Great Dionysia and Civic Ideology". Şurada: Winkler- Zeitlin
- (1990) 97-129 (orig. Version in *JHS* 107 (1987), 58-76).

- Gomme, A. W. (1945-1956) *A Historical Commentary on Thucydides*. i-iii (Oxford).
- Goodwin, W.W. (1882-3) "The Battle of Salamis". *Papers of the American School of Classical Studies at Athens*, I: 237-62.
- (1906) "The Battle of Salamis". *HSCP* 17: 73-101.
- Greenblatt, S. (1991) *Marvelous Possessions*. (Oxford).
- Hall, E. (1989) *Inventing the Barbarian*. (Oxford).
- (1996) *Aeschylus: Persians*. (Warminster).
- Halliwell, S. (1986) *Aristotle's Poetics*. (London).
- Hammond, N. G. L. (1956) "The Battle of Salamis". *JHS* 76: 32-54.
- Hartog, F. (1988) *The Mirror of Herodotus*. Trans. J. Lloyd (Berkeley: Fr. Orig. 1980, 2nd edn. 1992).
- Heath, M. (1987) *The Poetics of Greek Tragedy*. (London).
- Hignett, C. (1963) *Xerxes' Invasion of Greece*. (Oxford).
- Holst-Warhaft, G. (1992) *Dangerous Voices: Women's Lament and Greek Literature*. (London and New York).
- Hornblower, S. (1991) *A Commentary on Thucydides*. i (Oxford).
- (1992) "Thucydides' Use of Herodotus". Şurada: J. M. Sanders (ed.), *Φιλολόκων: Laconian Studies in Honour of Hector Catling* (Athens), 141-54.
- Jeffery, L.H. (1965) "The Battle of Oinoe in the Stoa Poikile: A Problem in Greek Art and History". *ABSA* 60: 42-57.
- Kakridis, J. (1975) "Licht und Finsternis in dem Botenbericht der Perser des Aischylos", *Grazer Beiträge*, 4: 145-54.
- Kierdorf, W. (1966) *Erlebnis und Darstellung der Perserkriege*. (Hypomnemata, 16; Göttingen).
- Kitto, H. D. F. (1966) *Poiesis*. (Berkeley and Los Angeles).
- Lattimore, R. (1943) "Aeschylus on the Defeat of Xerxes". Şurada: *Classical Studies in Honor of W. A. Oldfather* (Urbana, III.), 82-93.
- (1958) *The Poetry of Greek Tragedy*. (Baltimore).

- Lazenby, J. F. (1988) "Aischylos and Salamis". *Hermes*, 116: 168-85.
- (1993) *The Defence of Greece, 470-79 BC*. (Warminster).
- Lloyd, G. E. R. (1966) *Polarity and Analogy*. (Cambridge).
- (1983) *Science, Folklore, and Ideology*. (Cambridge).
- Lloyd-Jones, P. H. J. (1966) "Problems of Early Greek Tragedy: Pratinas, Phrynichus, the Gyges Fragment". *Estudios sobre la tragedia Griega (Cuadernos de la Fundacion Pastor*, 13), 11-33 (abr. In Lloyd-Jones (1990*b*), 225-37).
- (1990*b*) *Greek Epic, Lyric, and Tragedy: The Academic Papers of Sir Hugh Lloyd-Jones*. (Oxford).
- Loraux, N. (1986*a*) *The Invention of Athens*. Trans. A. Sheridan (Cambridge, Mass. And (London; Fr. Orig. 1981).
- Macleod, C. W. (1974) "Form and Meaning in the Melian Dialogue". *Hist.* 23: 385-400 (repr. in Macleod (1983), 52-67).
- (1975) "Rhetoric and History (Thucydides VI. 16-18)". *Quaderni di storia*, 2: 39-65 (repr. in Macleod (1983), 68-87).
- (1977) "Thucydides' Plataean Debate". *GRBS* 18: 227-46 (repr. in Macleod (1983) 88-102).
- (1978) "Reason and Necessity: Thucydides III. 9-14, 37-48". *JHS* 98: 64-78 (repr. in Macleod (1983), 88-102).
- (1983) *Collected Essays*. (Oxford).
- Marg, W. (1962) "Zur Strategie der Schlacht von Salamis". *Hermes*, 90: 116-19.
- Masaracchia, A. (1977) *Erodoto: La battaglia di Salamina. Libro VIII delle Storie*. (Florence).
- Meier, C. (1993) *The Political Art of Greek Tragedy*. Trans. A. Webber (Cambridge, Mass. And London; Ger. Orig. 1980).
- Meiggs, R. (1972) *The Athenian Empire*. (Oxford).
- Melchinger, S. (1979) *Die Welt als Tragödie*. i (Munich).

- Morrison, J. S.- Coates, J. F. (1986) *The Athenian Trireme: The History and Reconstruction of an Ancient Greek Warship*. (Cambridge).
- Paduano, G. (1978) *Sui Persiani di Eschilo: Problemi di Focalizzazione Drammatica* (Rome).
- Parsons, P. J. (1992) *editio princeps of Poxy 3965*. Şurada: E. W. Handley, H. G. Ioannidou, P. J. Parsons, and J. E. G. Whitehorne (eds.), *The Oxyrhynchus Papyri*, 59 (Oxford), 4-50.
- Pelling, C. B. R. (1991) "Thucydides' Archidamus and Herodotus' Artabanus". Şurada: M. A. Fowler and M. Toher (eds.), *Georgica: Greek Studies in Honour of George Cawkweell (BICS Suppl. 58; London)*, 120-42.
- Podlecki, A.J. (1966) *The Political Background of Aeschylean Tragedy*. (Ann Arbor).
- (1975) *The Life of Themistocles*. (Montreal).
- (1981) "Some Early Athenaian Commemorations of Choral Victories", Şurada: G. S. Shrimpton and D.J. McCargar (eds.), *Classical Contributions: Studies in Honor of M. F. McGregor* (New York), 95-101.
- (1993) κατ αρχης γαρ φιλαίτιος λεώς: The Concept of Leadership in Aeschylus'. Şurada: Sommerstein-Halliwel-Henderson-Zimmermann (1993), 55-79.
- Pritchett, W. K. (1959) "Toward a Restudy of the Battle of Salamis". *AHR* 89: 265-93.
- Reiner, E. (1938) *Die rituelle Totenklage der Griechen*. (Stuttgart-Berlin).
- Roisman, J. (1988) "On Phrynichos' *Sack of Miletos* and *Phoinissai*". *Eranos*, 86: 15-23.
- Rosenbloom, D. (1993) "Shouting 'Fire' in a Crowded Theater: Phrynichos' *Capture of Miletos* and the Politics of Fear in Early Attic Tragedy". *Phil.* 137: 159-96.

- Roux, G. (1974) "Eschyle, Hérodote, Diodore, Plutarque racontent la bataille de Salamis". *BCH* 98: 51-94.
- Said, S. (1981) "Darius et Xerxes dans les Perses". *Ktema*, 6: 17-38.
- (1993b) "Pourquoi Psyttalie?". Şurada: P. Ghiron-Bistagne, A. Moreau, J.-C. Turpin (eds.), *Les Perses d'Eschyle* (Cahiers du GITA, 7; Montpellier), 53-69.
- Salanitro, G. (1965) "Il pensiero politico di Eschilo nei Persiani". *GIF* 18: 193-235.
- Shear, T. L. (1984) "The Athenian Agora: Excavations of 1980-2". *Hesp.* 53: 1-67.
- Sourvinou-Inwood, (1989) "Assumptions and the Creation of Meaning: Reading Sophocles' Antigone". *JHS* 109: 134-48.
- (1995) *'Reading' Greek Death*. (Oxford).
- Stevens, E. B. (1944) "Some Attic Commonplaces of Pity". *AJP* 65: 1-25.
- Stier, H. E. (1934) *Eine Grosstat des attischen Geschichte: Die sog. Schlacht bei Oinoe*. (Stuttgart).
- Taplin, O. P. (1972) "Aeschylean Silences and Silences in Aeschylus". *HSCP* 76: 57-98.
- (1977) *The Stagecraft of Aeschylus*. (Oxford).
- Vidal-Naguet, P. (1986a) *The Black Hunte*. Trans. A. Szegedy-Maszak (Baltimore; Fr. Orig. 1983, 3rd edn. 1991).
- Wallace, P. W. (1969) "Psyttaleia and the Trophies of the Battle of Salamis". *AJA* 73: 293-303.
- West, M. L. (1990b) *Studies in Aeschylus*. (Stuttgrat).
- (1993) "Simonides Redivivus". *ZPE* 98: 1-14.
- Wheeler, B. I. (1902) "Herodotus' Account of the Battle of Salamis". *HSCP* 33: 127-38.
- Winnington-Ingram, R. P. (1973) "Zeus in *Persae*". *JHS* 93: 210-19 (repr. in Winnington-Ingram (1983), 1-15).